

СУДОВА ВЛАДА УКРАЇНИ В ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ГАРАНТУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ

Політико-правова природа та функціональне призначення сучасних ліберально-демократичних конституцій полягає, насамперед, в систем-

---

¹ Кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ному закріпленні та гарантуванні на найвищому правовому рівні соціальної свободи в усіх її проявах, широкого переліку основоположних, загально визнаних прав і свобод особи, як форм її реалізації, з одночасним визначенням чітких правових меж діяльності всіх публічно-владних інституцій через встановлення виключного кола їх владних повноважень, засад їх організації та форм і способів їх функціонування. Свобода та обмежене правління, за загальним визнанням, становлять основу, своєрідний стрижень всієї ціннісної системи сучасного державно-організованого суспільства. При цьому, найважливіші з політико-правових цінностей, які беззаперечно визнаються, сприймаються та поділяються суспільством, як правило також отримують конституційне закріплення.

Як і будь-яка конституція сучасної демократичної держави, Конституція України втілила в собі цілу низку норм-принципів, які закріплюють найважливіші, загально визнані, безумовні цінності українського суспільства: державний та народний суверенітет, демократизм, правовий характер держави та верховенство права, пріоритет прав людини над інтересами держави, поділ влади та її правове обмеження, багатоманітність тощо. Конституційні цінності мають основоположне значення, оскільки визначають зміст і спрямованість не лише всієї конституційно-правової регламентації суспільних відносин, а й сутнісні ознаки та внутрішній зміст системи національного права, спрямованість практики його застосування. Саме тому конституційні цінності потребують особливого механізму забезпечення їхньої стабільності та незмінності, а також дотримання всіма без винятку суб'єктами правовідносин.

Під правовим механізмом гарантування конституційних цінностей слід розуміти цілісну систему правових форм, засобів, процедур та інституцій, які забезпечують незмінність їх конституційно-правового закріплення в процесі конституційного реформування, недопущення звуження чи спотворення їхнього змісту в процесі законотворення, та безумовне дотримання безпосередньо при правозастосуванні. Цей механізм включає в себе і суди, юрисдикція яких, відповідно до ч. 2 ст. 124 Конституції України, поширюється на будь-який юридичний спір, стороною якого може бути й будь-яка інша державно-владна інституція. Окрім того, гарантоване право кожного на звернення до суду за захистом конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України (ч. 3 ст. 8) належить до засадничих принципів конституційного ладу України, є однією з базових конституційних цінностей.

Визначальна роль та значення судової влади в правовому механізмі гарантування конституційних цінностей обумовлена також її незалежністю, реалізацією нею своїх повноважень в особливій, законодавчо закріпленій процесуальній формі, остаточною та загальнообов'язковістю її рішень для всіх без виключення суб'єктів.

У зв'язку з цим важливо дослідити конкретні форми та засоби гарантування судовою владою базових конституційних цінностей, проаналізувати політико-правові проблеми, що існують в цій сфері. Безсумнівно, що найефективнішим засобом такого гарантування є судовий захист конституційних прав і свобод людини, як невід'ємної складової ціннісної системи українського суспільства, оскільки, за загальним визнанням, він є універсальним та фактично безальтернативним в сучасному світі. Хоча власне права і свободи особи статтею 3 Конституції України прямо не віднесено до найвищих соціальних цінностей, проте вони визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження і забезпечення визначено її головним обов'язком. Це конституційне положення, враховуючи вищезазначену гарантовану можливість на звернення за захистом порушеного права до суду безпосередньо на підставі Конституції України, передбачає можливість оскарження в суді будь-якого рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, якщо особа вважає, що вони призвели чи потенційно можуть призвести до порушення чи обмеження її конституційних прав і свобод. Встановлення ж на конституційному рівні відповідальності держави перед особою за свою діяльність, в тому числі – й щодо утвердження й забезпечення її прав і свобод, дозволяє людині звертатися за судовою формою захисту будь-якого свого конституційного права, належну реалізацію якого держава не змогла забезпечити. Більше того, особа має гарантоване право вимагати відшкодування шкоди, яку їй було заподіяно такими рішеннями чи діями (бездіяльністю) владних інституцій чи їх представників. Саме з метою найбільш повної реалізації права на судовий захист від неправомірних дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень в Україні було утворено систему спеціалізованих адміністративних судів.

Ефективність судового способу гарантування конституційних цінностей обумовлена й власне незалежністю судової гілки влади в системі органів державної влади, які можуть бути стороною юридичного спору, виключне право вирішувати який закріплено саме за судовою владою. Тобто виключно в судовому порядку може бути визнано протиправними

будь-яке рішення, дія чи бездіяльність будь-яких владних інституцій, їх посадових чи службових осіб, якщо їх вчинено з виходом за межі повноважень, в непередбаченій законом формі, чи у невстановлений Конституцією та законами України спосіб. Це дозволяє суду виступати однією з найдієвіших інституційних гарантій забезпечення дотримання в процесі функціонування державно-владного механізму таких вихідних цінностей сучасного конституціоналізму, як правове обмеження публічної влади, а як наслідок – й соціальної свободи загалом.

Окремої уваги заслуговує гарантування судом таких надважливих конституційних цінностей, як правовий характер держави і верховенство (панування) права. Передусім слід зазначити, що в найбільш загальному розумінні під правовою державою прийнято розуміти таку організацію влади, яка функціонує у відповідності з правовими приписами, і в якій визнаються і гарантуються основоположні права людини, діє взаємна відповідальність людини і держави. Верховенство ж права означає панування права в усіх сферах життя суспільства і держави, правову визначеність та законність, тобто підпорядкованість правовим приписам діяльності всіх суб'єктів, незалежно від їх правового статусу. А оскільки принцип верховенства права формалізовано втілюється в юридичному верховенстві Конституції України, то процесуальним законодавством закріплено право суду застосовувати її норми як норми прямої дії, якщо в процесі розгляду конкретної справи він доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України. У такому випадку суд після винесення рішення у справі звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, що віднесено до юрисдикції Конституційного Суду України. Таким чином, належне функціонування дійсно незалежної судової влади є одночасно і обов'язковою ознакою правової держави, і найбільш ефективною інституційно-інструментальною гарантією практичного забезпечення реалізації її складових загалом та принципу верховенства права, безпосередньо на основі якого суди і вирішують юридичні спори.

Таким чином в Конституцію України закладено потужний потенціал ефективного судового гарантування визначальних конституційних цінностей, які становлять своєрідну ціннісну основу сучасного українського суспільства. Проте повною мірою задіяти цей потенціал заважає низка причин об'єктивного та суб'єктивного характеру, до найістотніших

з яких, на наш погляд слід віднести: а) недостатній рівень правової культури частини суддівського корпусу, що неминуче впливає на якісний зміст багатьох судових рішень; б) недостатня гарантованість незалежності самої судової влади, що має наслідком періодичні спроби представників інших владних інституцій втручатися в судочинство; в) відсутність ефективного механізму забезпечення виконання судових рішень, що часто нівелює їх роль та значення, призводить до зневіри людини і суспільства в ефективності судового захисту; г) відсутність законодавчого регулювання порядку відшкодування шкоди, завданої людині державою внаслідок невиконання нею свого конституційного обов'язку з утвердження і забезпечення прав і свобод людини; д) недостатня ефективність судового гарантування та захисту соціально-економічних прав людини. Вважаємо, що усунення вказаних причин, які істотно знижують якісний рівень функціонування судової влади України можливе лише спільними зусиллями інститутів громадянського суспільства і держави.